

УДК 82
ББК 83.35

**ДАВРАБАНДИИ ҒАЗАЛИ
ФОРСИИ САДАИ ХХ-и
ЭРОН** *Расулзода Алидод, д.и.филол., сардори Хадамоти
давлатии назорат дар соҳаи маорифи Вазорати
маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон*

**ПЕРИОДИЗАЦИЯ
ПЕРСИДСКОЙ ГАЗЕЛИ ХХ
СТОЛЕТИЯ В ИРАНЕ** *Расулзода Алидод, д.филол.н., начальник
Государственной службы контроля в отрасли
образования Министерства образования и науки
Республики Таджикистан*

**PERIODIZATION OF
PERSIAN GAZEL OF THE
XX-TH CENTURY IN IRAN** *Rasulzoda Alidod, Dr. of Philology, chairman of State
Monitoring Service in the branch of education attached to
the Ministry of Education and Science of Tajikistan
Republic E-MAIL: alidod77@mail.ru*

Калидвожаҳо: таърихи адабиёти Эрон, назми муосири форсӣ, жанрҳои адабӣ, газал, шеъри нав, даврабандии газали форсӣ дар садаи ХХ

Ҳарчанд вариантҳои гуногуни даврабандии газали форсӣ дар қарни мозӣ аз ҷониби адабиётшиносони маъруф, аз қабили Сирусӣ Шамисо, Шафеи Кадкани, Муҳаммади Ҳуқуқӣ, Муҳаммад Чаъфарӣ Ёҳаққӣ ба аҳли суҳан пешниҳод гардидааст, то имрӯз даврабандии комили ин қолаби шеърӣ, ки мақбули умум бошад, сурат нагирифтааст. Дар мақола таъкид ба он меравад, ки ҳини даврабандӣ адабиётшиносон бештар се омилро ба назар мегиранд: 1) меъёрҳои сиёсӣ-иҷтимоӣ ва иқтисодӣ; 2) таҳаввулоти шакли мундариҷавӣ; 3) завқу саликаи муҳаққиқ.

Муаллиф афзалияту норасоҳои даврабандиҳои Шамисо, Кадканӣ, Ҳуқуқӣ, Ёҳаққиро мавриди таҳлил қарор дода, давраҳои зерини газали форсиро дар асри мавриди назар пешниҳод мекунад:

1. Давраи машрута ба сари салтанат омадани Ризошоҳ; 2. Давраи ризошоҳӣ (то соли 1979): а) газали анъанавӣ; б) газали нав; 3. Давраи инқилоби исломӣ (1979 то имрӯз). Таъсири муҳтасари вижаҳои ҳар давра сурат гирифтааст.

Ключевые слова: история литературы Ирана, современная персидская поэзия, литературные жанры, газель, новый стих, периодизация персидской газели в XX столетие

Несмотря на то, что известными литературоведами Сирусом Шамисо, Шафеи Кадкани, Мухаммадом Хукуки, Мухаммадом Джаъфаром Ехаки и другими предложены разные варианты периодизации персидской газели XX века в Иране, до сих пор отсутствует её единая полная периодизация. Отмечается, что в процессе периодизации литературоведы учитывают следующие факторы: 1) социально-политические и экономические; 2) формально-содержательную эволюцию жанра; 3) личный литературный вкус и предпочтения. Повергнув анализу преимущества и недостатки периодизации Шамисо, Кадкани, Хукуки, Ёхаки, автор выделяет следующие периоды

эволюции газели в рассматриваемом веке: 1. Эпоха маршрутов (революции) до прихода к власти Риза-шаха; 2) Эпоха Риза-шаха (до 1979 года): а) традиционная газель; б) новая газель; 3) Эпоха исламской революции. Дается краткая характеристика особенностей каждой эпохи.

Key words: history of Iran literature, modern Persian poetry, literary genres, gazel, new verse, periodization of Persian gazel in the XX-th century

Notwithstanding the existence of divers variants of Persian gazel periodization suggested by such renowned literary critics as Sirius Shamiso, Shafei Kadhani, Mukhammad Khukuki, Mukhammad Djafar Yokhaki and others, in Iran of the XX-th century its unified complete periodization is absent up to now. It is marked that in the process of periodization literary critics take into consideration the following factors: 1) social-political and economic ones; 2) formal content genre evolution; 3) personal literary taste and preferences.

Having analyzed the advantages and drawbacks of the periodization worked out by Shamiso, Kadkani, Khukuki, Yokhaki the author singles out the next periods of gazel evolution in the century considered: 1. The epoch of mashruta (revolution) up to Riza-shakh's accession to power; 2. Riza-shakh's epoch (up to 1979): a) traditional gazel; b) new gazel; 3. the epoch of Islamic revolution. Brief characteristics of every epoch are provided.

То он чое, ки маълум аст, дар адабиёти қарни XX Эрон даврабандии зиёде аз ҷониби муҳаққиқону адабиётшиносон сурат гирифтааст. Аммо бояд зикр кард, ки чун адабиёти ин аср беш аз ҳама марбути «шеърӣ нав» аст, даврабандии ҳам дар атрофи ин навъи шеър ба анҷом расидааст ва то ҳоло ҳам бахсҳои зиёде перомунӣ ин масъала вучуд доранд. Шафеии Қадқанӣ, Муҳаммад Хуқуқӣ, Шамси Ланғрудӣ, Муҳаммад Чаъфарӣ Ёҳаққӣ, Исмоил Нурӣ Ало, Х.Асосзода аз муҳаққиқоне ба шумор мераванд, ки сари ин масъала равшанандозӣ намудаанд. Албатта, миёни андешаҳои онҳо тағодҳои зиёде вучуд доранд, зеро ҳар яке аз ин муҳаққиқон даврабандии «шеърӣ нав»-ро мувофиқи завқу салиқаи худ ва вобаста ба таҳаввулотӣ сиёсиву иҷтимоии ҷомеа муайян намудаанд. Як нуқтаи муҳим дар қори ин муҳаққиқон дар он аст, ки аксари онҳо хангоми ба давраҳо ҷудо намудани шеър ва умуман адабиёти қарни XX, пеш аз ҳама, ба унсурӣ замон таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд, ки ба андешаи мо, ба қонуниятҳои даврабандӣ мувофиқ аст. Гузашта аз ҳамаи ин, омилӣ маъмур метавонад пеши чашми муҳаққиқ равия, раванд, ташаккул, вижагиҳо ва дигар паҳлӯҳои масъалаи мавриди назарро дар як давраи муайяни адабиёт ошкор созад. Ба андешаи мо, ин нуқта боиси дастгириву ҷонибдорист.

Ҳамин тариқ, аз таҳқиқу пажӯҳишҳои муҳаққиқон роҷеъ ба адабиёти қарни XX, хусусан ғазал метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки то ба ҳанӯз оид ба даврабандии ин қолаб андеша ва ё таҳқиқоти қомиле сурат нагирифтааст. Барои тасдиқи ин фикр перомунӣ бархе аз ишораҳои муҳаққиқон изҳори назар менамоем.

Сирус Шамисо дар асари «Сайри ғазал дар шеърӣ форсӣ» (12) ба ин паҳлӯи масъала диққат дода, давраҳои ғазалро чунин тақсимбандӣ намудааст:

1. Асри тағаззул;
2. Давраи ривочи ғазал;
3. Ғазали ҳадди восити сабки ироқӣ ва ҳиндӣ;
4. Ғазали «сабки ҳиндӣ»;

5. Ғазали давраи бозгашт;
6. Ғазали нав.

Муҳаққиқи мазкур даврабандии мазкурро на дар асоси меъёрҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, балки дар асоси дигаргуниҳои, ки дар шакли муҳтавои ғазал ва ҷараёнҳои он (сабқҳои хуросонӣ, ироқӣ, ҳиндӣ ва бозгашт) ба вуқӯъ пайвастааст, муайян намудааст. Албатта, ин тарзи қор ҳам мувофиқи мақсад буда, пайдоиш, ташаккул ва муҳимтарин вijaғиҳои қолаби ғазалро дар давраҳои муайяни таърихӣ нишон дода метавонад. Аммо бо вучуди ин, ба андешаи мо, ин даврабандӣ комил нест. Зеро аз меъёрҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ пушти сар қардани Сирус Шамисо ба ӯ имконият намодааст, ки давраҳои муҳими таърихро, ки ҳар яке дарбардорандаи муҳимтарин ҷараёнҳои шеърӣ ва дигаргуниҳои шакливу мундариҷавӣ буданд, мушаххас намояд. Масалан, ғазали қарни XX-ро аз давраи маршрута то солҳои панҷоҳум, ки мақоми махсусро дар таърихи адабиёти форсӣ соҳиб аст ва метавонад давраҳои дигарро вобаста ба таҳаввулотӣ шакливу мундариҷавӣ ва ҷараёнҳо дар бар дошта бошад, бо ғазали ҷараёни «Бозгашти адабӣ» дохили як давраи таърихӣ намудааст.

Ғазали нимаи дувуми асри XX бо номи «ғазали нав» ёд шудааст, ки албатта, он ҳам наметавонад тамоми вijaғиҳои ғазали қарни мазкурро дар пай бигирад.

С.Шамисо дар ин асари худ ҳамчунин даврабандии як муҳаққиқи итолијавиро пешкаш менамояд, ки он на дар асоси меъёрҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва на таҳаввулотӣ шакливу мундариҷавӣ ба анҷом расидааст:

1. Давраи ибҳом (қарни III-IV)
2. Давраи ташаккул (қарни IV-VII)
3. Давраи классик (қарни VII-X)
4. Давраи сабки ҳиндӣ (қарни X-XII)
5. Давраи ҷадид.

Муҳаммадризо Шафеии Қадқанӣ ҳам дар китоби «Адвори шеъри форсӣ аз маршрутият то суқути салтанат» (5) сари ин масъала андеша ронда, шеъри форсиро дар қарни мавриди назар ба 7 давра тақсим намудааст:

1. Давраи қабл аз маршрутият;
2. Давраи маршрутият;
3. Асри ризошоҳӣ (1299-1320);
4. Аз шаҳривари 1320 то қудетои 28 мурдои 1332;
5. Аз қудетои 1332 то ҳудуди 1340;
6. Аз ҳудуди 1340 то 1349;
7. Аз 1349 (авҷгирии муборизаи мусаллаҳона то 1357 (суқути салтанат)).

Шафеии Қадқанӣ ҳангоми ба давраҳо ҷудо намудани шеъри қарни XX чун дигар муҳаққиқон, пеш аз ҳама, ба ҳодисаҳои воқеаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии кишвар тавачҷӯх зоҳир намудааст. Ҳарчанд андешаҳои муҳаққиқ перомунӣ давраҳои муайяншуда мувофиқи талабот аст, аммо он ҳам наметавонад, ки ҳоси шеъри суннатии форсӣ, хусусан қолаби ғазал бошад. Зеро дар мадди назари муҳаққиқи арҷманд, қабл аз ҳама, масоили «шеъри нав» меистад. Танҳо дар ду давраи ҷудонамудаи Қадқанӣ сухан дар бораи шеъри суннатӣ, аз ҷумла ғазал мераваду халос.

Аз ин нуқтаи назар, на ин даврабандӣ ва на он даврабандиҳои дар боло зикргардида наметавонанд, ки ғазалро ҳамчун як жанри шеъри мустақил мавриди таҳқиқи омӯзиш қарор диҳанд ва ё арзёбӣ намоянд.

Гузашта аз ҳамаи ин, пажӯҳишҳои зиёде ҳам вучуд доранд, ки аз онҳо метавон роҷеъ ба баъзе аз давраҳои шеъри суннатии садаи мавриди баҳс, аз ҷумла ғазал маълумот пайдо кард. Ҷои зикр аст, ки дар ин гуна асарҳо даврабандӣ чандон мушаххас нест. Танҳо муҳаққиқон бо зикри муҳимтарин шаклҳои шеъри суннатӣ, аз ҷумла ғазал, рубоӣ, дубайтӣ... вижагиҳо ва пешгомони он иктифо намудаанду халос.

Ба андешаи мо, аз ин навиштаҳои муҳаққиқон ҳангоми муайян намудани давраҳои ғазали форсӣ дар қарни XX метавон истифода кард. Парвин Шикебо ҳангоме ки аз шеъри қарни XX сухан дар миён мегузорад, пас аз баррасии шеъри даврони маршрута дар давраҳои баъдии ин қарн аз шоирони суннатгарои форсӣ, аз қабилҳои Шаҳриёр, Рашид Ёсимӣ, Амирии Фирӯзкӯҳӣ, Пажмон Бахтиёрӣ, Ҳабиби Яғмоӣ, Маҳдии Ҳамидӣ, Раҳии Муайярӣ, Раъдии Озарахшӣ, Алии Аштарӣ ва дигарон ном мебарад (14, с. 335). Шоироне, ки муҳаққиқ аз онҳо зикр менамояд, аслан баъд аз Инқилоби маршрута дар як давраи муайяни таърихӣ фаъолият намудаанд. Агар Инқилоби маршрутaro аз шурӯъшавӣ (1905) то шикаст (1911), оғози ҷанги аввали ҷаҳон (1914-1918) ва ба сари кудрат омадани Ризоҳон (1925) як давраи муайяни таърихи адабиёти форсӣ (адабиёти навини форсӣ) донем (ҳамагӣ 20 сол), пас шоироне, ки Парвин Шикебо аз онҳо ном мегирад, аксаран дар нимаи дувуми солҳои 20-ум ба қору фаъолият шурӯъ намудаанд ва онҳоро метавон шомилӣ як давраи дигари таърихи адабиёти навини форсӣ намуд. Ин давра (1925-1941) дар адабиёти навини форсӣ давраи ризошоҳӣ ном гирифтааст.

Муҳаммад Ҳуқуқӣ дар «Муруре ба таърихи адабу адабиёти имрӯзи Эрон «Адабиёти имрӯзи Эрон» (11) ном асари худ баъд аз баррасии адабиёти давраи Инқилоби маршрута аз шеъри суннатии форсӣ, аз ҷумла ғазал ҳам зикр намуда, ба вижагиҳо ва шоирони ғазалсарои баъд аз инқилоб (давраи ризошоҳӣ) ишора менамояд.

Агар мулоҳиза шавад, ин муҳаққиқон ҳарчанд ба таври мушаххас роҷеъ ба даврабандии шеъри суннатии форсӣ изҳори назар нанамуда бошанд ҳам, аммо аз навиштаҳояшон метавон чунин хулоса кард, ки онҳо адабиёти давраи маршрутaro як давра ва адабиёти баъд аз он, яъне то Инқилоби исломиро давраи дигаре аз таърихи адабиёт дар қарни XX донистаанд.

Навиштаҳои Муҳаммад Ҷаъфарӣ Ёҳаққӣ дар мавриди давраҳои шеъри суннатии форсӣ (ғазал) аз ин гуна вижагиҳо бархӯрдор аст. Муҳаққиқи мазкур дар китоби «Чун сабӯи ташна» (4) баъд аз баррасии шеъри суннатии даврони Инқилоби маршрута аз ин навъи шеър дар давраи баъд, яъне асри нимой (1926-1979) маълумот медиҳад.

Ҳамин тариқ, аз навиштаҳо ва баррасиҳои муҳаққиқони дар боло зикргардида метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки шаклҳои алоҳидаи шеъри форсӣ дар қарни мавриди баҳс ба пажӯҳишҳои комил ва амиқтаре ниёз доранд. Қолаби ғазал, ки аслан мавриди назари мост, аз ин ҷиҳат истисно нест. Зеро ҳамон гуна ки мо худ шохид будем, на ин муҳаққиқон ва на дигар муҳаққиқон дар асарҳояшон перомунӣ ғазал дар қарни XX, даврабандӣ ва вижагиҳои он ба таври комил сухан рондаанд. Аз ин нуқтаи назар, ғазали форсӣ дар ин қарн ба омӯзиши амиқу комиле эҳтиёҷ дорад. Аммо барои ҳаматарафа омӯхтани он ҳамон гуна ки дар боло зикр кардем, бояд давраҳои таърихӣ он муайян гардад.

Пеш аз баррасии ин масъала мехоҳам ба ин нуқта ишора намоям, ки аксари пажӯҳишгарон оғози адабиёти навин (қарни XX)-ро аз Инқилоби маршрута донистаанд, ки тавачҷӯҳи онҳо бештар ба заминаҳои сиёсӣ иҷтимоӣ равона карда шудааст. Аммо асарҳои пажӯҳишии дигаре низ вучуд доранд, ки муаллифони онҳо

оғози адабиёти навинро пеш аз инқилоби мазкур донистаанд. Омили асосии мухталиф будани андешаҳо перомуни даврабандӣ ва оғози адабиёти навини форсӣ, пеш аз ҳама, ба тафаккур ва завқу биниши муҳаққиқон вобастагӣ дорад.

Манзури мо аз ин нукта маҳз муайян намудани давраҳои ғазал дар асри XX аст. Зеро ғазал, ки чузье аз ин адабиёт аст, бо он гомҳои пурҷӯшу хурӯши худро мегузошт. Давраи нахустини ғазалро дар қарни марида баҳс бо оғози ин адабиёт метавон муқаррар намуд.

Ҳамин тарик, бо назардошти андешаҳои муҳаққиқон, омилҳои инкишофи ғазал, меъёрҳои сиёсиву иҷтимоӣ, иқтисодӣ, дигаргуниҳои шакливу мундариҷавӣ, сабку нигориш ва амсоли он метавон давраҳои ғазали форсиро дар асри мавриди назар чунин таъин намуд:

1. Давраи маршрутӣ то ба сари салтанат омадани Ризошоҳ
2. Давраи ризошоҳӣ (то соли 1979)
 - а) ғазали анъанавӣ
 - б) ғазали нав
3. Давраи Инқилоби исломӣ (1979 то ба имрӯз).

Албатта, муайян намудани давраҳои адабиёт, аз ҷумла қолаби ғазал аз масъалаҳои муҳими адабиётшиносӣ ба шумор меравад, ки то ба ҳанӯз ҳам ҳалли худро наёфтааст. Андешаҳо, баҳсҳо ҳарчанд мухталифанд, аммо то ба ҳол идома доранд.

Даврабандии охир, ки чун дигар муҳаққиқон бар асоси меъёрҳои замонӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, дигаргуниҳои шакливу мундариҷавӣ ва сабку нигоришӣ муайян шудааст, шояд аз камбудии ҳоли набошад. Аммо новобаста аз ин, мо бар ин андешаем, ки маҳз тавассути ин даврабандӣ метавон роҷеъ ба қолаби ғазал дар асри мавриди назар як таҳқиқоти хубе ба анҷом расонид.

Давраи аввал. Қисмати зиёде аз шоирони ин давра, ҳатто онҳое, ки дар паи навоарӣ буданд, майлу рағбати зиёде ба қолаби ғазал нишон додаанд. Дар аксарияти девонҳо, қуллиёт ва маҷмӯаҳои ашъори шоирони давраи мазкур ғазал фаровон дида мешавад.

Бамаврид аст бигӯем, ки ғазалҳои ин шоирон бо баъзе аз каму котиҳо, навоариҳо ва дигар хусусиятҳои аз бисёр ҷиҳат бо ғазалҳои шоирони пеш аз худ фарқ мекард.

Яке аз вижаҳои асосии ғазалҳои шоирони ин давра дар сабки ва тарзи истифодаи забон мебошад. Зеро агар аз лиҳози забонӣ, қорбурди калимаҳову вожаҳо бигирем, аксари шоирони ғазалсаро то ба ҳол аз забони қадимӣ истифода мекарданд. Ин хусусият хоси ғазалҳои шоироне мебошад, ки дар марҳилаҳои нахустини маршрутӣ ё пеш аз он (Адиби Нишобурӣ ва Шӯридаи Шерозӣ) қору фаъолият менамуданд. Аз он ки муҳтавои ин гуна ғазалҳоро мавзӯҳои қадимӣ фарогиранд, ҳанӯз ҳам забони онҳо забони мустақил нест, забони дар қадим роҷиҷа мебошад, истилоҳот ё вожаҳоеро ба қор гирифтаанд, ки Саъдиву Ҳофизу дигар шоирон мавриди истифода қарор доданд.

Аммо дар навбати худ, қисмате аз шоирон дар паи нав шудани забон ё ба ибораи дигар, дар паи истифодаи калимаҳову вожаҳои нав, хусусан, вожаҳои аврупоӣ мебошанд. Калимаҳои кӯчаву бозорӣ ҳам дар ғазалҳои онҳо зиёд ба чашм мерасад.

Ҳарчанд ғазал дар ин давра аз лиҳози таҳайюл ва бадеият заиф аст ва шоирон то ҳоҷе аз унсурҳои тасвир ва қорбурди санъатҳои шеърӣ дурӣ ҷустаанд, лекин дар

баробари ин ғазалҳое ба мушоҳида мерасад, ки аз ҷиҳати мавзӯву мундариҷа ва корбурди калимаву вазнҳои нав замонавӣ ва мутобиқ ба ҷомеаи онрӯза мебошанд.

Аксари шоирони ин давра (ба монанди Баҳор, Эраҷ Мирзо, Адиби Нишобурӣ, Адиби Пешоварӣ, Адибулмамолики Фароҳонӣ, Деххудо, Лохутӣ, Ориф, Фарруҳӣ, Мирзодаи Ишқӣ ва Саидашрафиддини Гелонӣ) дар баробари навҷӯиҳо анъанаҳои муҳими ғазалсароии классикиро нигоҳ доштаанд. Бо вучуди он ки шеваи ғазалсароии классикӣ дар руҳу пайкари ғазали онҳо аён буд, аксарияташон тавонистанд сабки тозае дар ин қолаб ба миён оваранд.

Дар шеваи ғазалсароии аксари онон аз мавзӯҳои анъанавӣ, таркиботу ташбеҳот, васфи маъшук, гулу булбул ва шамъу парвона асаре нест. Ба ибораи дигар, дар ғазалҳояшон кам ороишҳои адабӣ дида мешавад ва кам аз маъшук ва... сухан дар миён аст. Аммо агар сухане аз маъшук аст ё аз шамъу парвона ва ё аз гулу булбул он ҳама воқеъ нестанд, маҷозиянд.

Бад-ин тарз, зимни омӯзишу баррасии эҷодиёти шоирони ғазалсаро метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки дар ин давра қолаби ғазал дар атрофи ду гурӯҳи суханварон давр мезад:

1). Шоироне, ки дар ғазалиётшон аз шаклу мазмуну мундариҷаи ғазалҳои шоирони қадим истифода мекарданд, аз қабиле Адибулмамолики Фароҳонӣ, Шӯридаи Шерозӣ, Адиби Нишобурӣ, Адиби Пешоварӣ, Сафӣ Алишоҳ ва дигарон.

2). Ба ин гурӯҳ шоироне дохил мешаванд, ки ҳарчанд аз шакли анъанавии қолаби ғазал истифода мекарданд, вале рӯҳу пайкари онро мавзӯву мундариҷа ва калимаву вожаҳои нав оро медоданд (аз ҷумла, Баҳор, Лохутӣ, Ориф, Фарруҳии Яздӣ, Мирзодаи Ишқӣ, Саидашрафиддини Гелонӣ ва дигарон).

Аммо нуктаи муҳиме, ки дар аксари ғазалҳои шоирони давраи маршрутӣ чалби таваҷҷӯҳ мекунад, ин аст, ки он по ба по бо инқилоб, таҳаввулоти бамиеномада ва идеологияи он замон пеш мерафт. Ба ибораи дигар, дар таърихи адабиёти форсӣ барои нахустин бор шеъри давраи маршрута ба таври воқеъбинона ва ҳақиқатнигорона идеологияи замонро дар худ таҷассум намудааст, ки намунаҳои беҳтарини онро дар қолаби ғазал метавон пайдо кард.

Инъикоси воқеъбинона боиси он гардид, ки дар ғазали ин давра таҳаввулоти амиқе дар мавзӯву муҳтавои он ба вуқӯъ бипайвандад. Аксари пажӯҳандагон, аз ҷумла Файзали Начмонов (2), Шафеии Кадканӣ (5), Абдурахим Зокир Хусайн (3), Сирус Шамисо (13), Яҳёи Орианпур (9), Д.С.Комиссаров (6), М.Муллоаҳмадов (8), Олим Хӯҷамуродов (10) низ дигаргунҳои баамаломадаро, пеш аз ҳама, дар мавзӯву мундариҷа ва ғояи ғазал донистанд.

Яке аз мавзӯҳои муҳиме, ки аксар шоирони даврони маршрутаи Эрон ба он таваҷҷӯҳи бештаре зоҳир намудаанд, мавзӯи ватандӯстӣ аст. Зеро шоирони ин давра ҳамагӣ шоҳиди зулму золимӣ, истибдоди аҳли ҳукумат, хонинӣ ва ватанфурӯшии онҳо буданд. Аз ин хотир, дар ашъорашон ба ин мавзӯ даст зада, дар зимн мардумро ба мубориза алайҳи душманони дохиливу хориҷӣ даъват мекарданд.

Ҳамин тариқ, метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки бар асари Инқилоби маршрута ғазали форсӣ аз лиҳози мазмуну муҳтаво ба кулӣ тағйир ёфт. Ҳамон гуна ки аз баррасии масъала маълум гардид, муҳимтарин мавзӯҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, инқилобӣ, озодӣ, ватандӯстӣ, тарғиби барқарорӣ ҳуқуқ ва қонунгарой маҳз дар ин давра ба миён омаданд. Мавзӯҳои мазкур аз мавзӯҳои ба шумор мераванд, ки нахустин бор дар ин давра аз ҷониби шоирон ба қор гирифта шуданд.

Давраи дуҷум. Ғазал дар ин давра ҳам дар доираи ду гурӯҳи шоирон рушду нумӯ меёфт.

Яқум, шоироне, ки дар ҳавзаҳои анҷуманҳои адабӣ, аз ҷумла «Анҷумани адабии Эрон», «Анҷумани Ҳаким Низомӣ», «Анҷумани адабии Донишкада» қору ғазолият менамуданд. Албатта, ғазолияти ин гуна анҷуманҳо ба ривочи шеъри классикӣ шароити мусоид фароҳам меовард. Мутаассифона, дар он даврае, ки адабиёт, хусусан шеър чун силоҳи буррандае дар дастрасии мардум қарор гирифта буд, қори ин шоирон, ба мисли Алӣ Асғари Ҳикмат, Аббос Фурқот, Содиқи Сармад, Ибрати Мусоҳибӣ, Ғумоми Ҳамадонӣ, Воҳиди Дастгардӣ ва дигарон ба ҷуз аз сурудани мавзӯҳои маъмули шеъри классикӣ по фаротар наниҳод.

Ғазалиёти шоирони ҳавзаҳои адабии зикргардида пур аз калимаву ибора ва тавсифҳои мебошанд, ки онҳоро дар ҳар як ғазали шоирони классикӣ метавон пайдо кард, ба монанди «бода», «беду қанори кишт», «сарву гул», «ниҳоли қад», «фариштаи раҳмат», «партави ҷамоли ту», «тори улфат», «риштаи пайванд» ва ғайра.

Ғазалиёти ин шоирон аз лиҳози мавзӯву мундариҷа ҳам тағйир наёфт. Дар ғазалиёти онҳо аксаран аз ишқу ошиқӣ, ҷавру ситам, номехрубонӣ ва бетаваҷҷуҳии маъшук, панду ахлоқ ва ғайра суҳан меравад.

Дуҷум, шоироне, ки бо дигаргуниҳои ҷомеаи онрӯзинаи Эрон ҳамгом буданд ва аз адабиёти пешқадам ва демократии он давра баҳра мегирифтанд. Муҳаммадхусайни Шаҳриёр, Амирии Фирӯзқӯҳӣ, Раҳии Муайирӣ, Пажмони Бахтиёрӣ аз шоирони ғазалсарое ба шумор мераванд, ки дур аз он анҷуманҳо қору ғазолият намуда, шеъри худро ба замона, ба мардум наздик месохтанд.

Дар ғазалҳои шоирони насли нави даврони ризошоҳӣ (солҳои 50 қарни XX) низ як навъ навоҷарӣ дида мешавад. Ин навоҷариҳо, пеш аз ҳама, дар забони ғазал ва қорбурди вожаҳои он ба мушоҳида мерасад. Дар ҳамин давра шоироне чун Нодирпур, Таваллулӣ, Соя, Симини Бехбаҳонӣ бо сурудани «ғазали нав», ки равону зебост ва ҳам дарбардорандаи калимаву таркибҳо, тавсифҳо ва ташбеҳҳои нав мебошад, ба ғазолият шурӯъ менамоянд. Ин шоирон доираи мавзӯии ғазалро васеъ намуда, роҳро барои шоирони даврони Инқилоби исломӣ ҳамвор сохтаанд.

Давраи сеюм. Давраи мазкур ба замони шурӯи ҷанги Эрону Ироқ (солҳои 80 қарни XX) рост меояд ва шоироне чун Алиризои Қазва, Қайсари Аминпур, Саид Зиёуддин Шафай, Аҳмад Азизӣ, Суҳайл Маҳмудӣ, Юсуфалии Миршаккок, Салмони Ҳиротӣ аз шоироне ба шумор мераванд, ки дар ин давра қору ғазолият қарда, аз қолаби ғазал ба хубӣ истифода қардаанд. Дар ғазалиёти онҳо меҳру муҳаббат ба Ватан, ислом ва арзишҳои он, самимияти зиндагӣ, саҳнаҳои набард, масоили сиёсату иҷтимоӣ, ишқу ошиқӣ, шаҳиду шаҳодат, ҷанг, душманбадбинӣ, далерӣю қорнамоеи размандагон, вайронии шаҳрҳо, орзуи шаҳодат ва ғайра инъикос ёфтааст, ки ин худ далели ташаккули мавзӯи ғазал дар ин давра мебошад.

Яке аз мавзӯҳои, ки дар ғазалиёти шоирони ин давра зиёд ба мушоҳида мерасад, ин мавзӯи ишқ мебошад. Мавзӯи ишқ дар гузашта аз бомуваффақтарин ва қуршӯрттарин мавзӯҳо буда, дар ғазалиёти ҳар як шоир ба ҷашм меҳӯрад. Бо вучуди ин, ошиқонасароӣ дар ҳар як давра қорои вижагиҳои хоси худ аст. Масалан, дар адабиёти давраи Инқилоби исломӣ мавзӯи ишқ бо он вижагиҳои, ки дар худ қорад, аз ишқе, ки дар қанд даҳае қабл суруда шудааст, фарқ мекунад. Фаҳима Носирӣ маънии умумии ишқро қунин баён намудааст: «Ишқ дар қой-қойи олами қастӣ ва афлук сорӣ

аст ва ҳеҷ чиз бидуни ишқ нест, лекин танҳо ишқи ростину ҳақиқӣ, ишқи илоҳӣ аст» (7, с. 234-235).

Бояд иқрор шуд, ки қариб тамоми муҳаққиқони адабиёти муосири форсӣ мавзӯи ишқро дар ин давра ишқи ирфонӣ донистаанд. Ин, албатта, бесабаб нест. Ба андешаи мо, нуктаи асосии ин, пеш аз ҳама, марбути дастовардҳои Инқилоби исломӣ аст. Зеро инқилоб, ки худ бар асоси поя ва арзишҳои гузаштаи мардуми Эрон ба вуқӯъ пайваस्ताаст, таъсире дар шеърӯи шоирӣ низ гузоштааст. Шоирон дар зерӣ таъсири инқилоб ба тавсиф ва инъикоси дастовардҳои он, хусусан фарҳанги исломӣ, ки яке аз рӯкҳои он шинохт ва расидан ба Худо мебошад, даст задаанд. Аз ин нуктаи назар, афзунии мавзӯи мазкур ва таваҷҷӯҳи бештари шоирон ба инъикоси он маҳз марбути ин омилҳо мебошад.

Аммо бояд зикр кард, ки шоирони даврони Инқилоби исломӣ бо вучуди талошҳо ва навҷӯҳои зиёд дар ин самт натавонистанд мавзӯи ишқи ирфониро дар он пояе, ки шоирони классикӣ сурудаанд, инъикос намоянд. Ғазали ирфонии онҳо дар бештари маврид аз лиҳози ҳунари шоирӣ бо ғазалҳои ирфонии шоирони классикӣ қобили муқоиса нест.

Мавзӯи дигаре, ки дар ин давра шоирон бештар ба он пардохтаанд, ин мавзӯи ҷанг ва тасвири қаҳрамонию далерӣ ва ҷоннисорӣи размандагон мебошад. Таъсири ҷанг ба гунае буд, ки дар ҳар мисраи ғазали шоирони ин давра диловарию нотарсӣ, қаҳрамонию душманбадбинӣ ва душмансितезӣ инъикос меёфт. Тасвирҳои ҳамасӣ дар саргосари ғазалҳое, ки ба ин мавзӯъ бахшида шудаанд, ба мушоҳида мерасад. Хусусан, тасвирҳои майдонҳои набард, талошҳо ва хунрезӣҳои размандагон беш аз ҳама дар рӯҳи пайкари ғазали ин давра ҳукмфармо буд.

Мавзӯи иҷтимоӣ аз дигар мавзӯёҳоест, ки аксарияти шоирони ғазалсарои ин давра ба он даст задаанд. Аз шоирони ғазалсарои ин давра Саид Зиёуддини Шафӣ, Алиризои Қазва, Салмони Ҳиротӣ, Насруллоҳи Мардонӣ, Қайсари Аминпур дар ташаккули ин навъ ғазал саҳми арзанда гузоштаанд. Ғазалиёти онҳо молмоли мавзӯҳои сиёсӣ буда, дар онҳо як навъ самимияти зиндагӣ, мардумандешӣ ва ҷомеагарой ба мушоҳида мерасад.

Пайнавишт:

1. Асозода Х. *Адабиёти Эрон дар садаи XX*. - Душанбе, 1997.-272 с.
2. Баъзе масъалаҳои ақтуалии филологияи Эрон. *Маҷмӯаи мақолаҳо*. - Душанбе, 1990.-108 с.
3. Зокирхусайн А. *Адабиёти сиёсии Эрон дар аҳди маирутият*. - Техрон, 1377.-794 с.
4. Ёҳаққӣ М. *Чун сабӯи ташина*. - Техрон, 1375.-374с.
5. Кадканӣ М. *Адвори шеърӣ форсӣ аз маирутият то суқути салтанат*. - Техрон, 1383.-175 с.
6. Комиссаров Д.С. *Пути развития, новой и новейшей персидской литературы*. - М.: Наука, 1982.-294 с.
7. *Маҷмӯаи мақолаҳои семинорӣ. Баррасии адабиёти Инқилоби исломӣ*. - Техрон: Самт, 1373.-658 с.
8. Муллоаҳмадов М. *Лирикаи Адибулмамолики Амирӣ*. - Душанбе. 1985.-174 с.
9. Орианпур Я. *Аз Сабо то Нимо*. - Техрон, 1978.-267с.
10. Хӯҷамуродов О. *Адабиёти аҳди маирутаи Эрон*. - Душанбе, 2002.-66 с.

11. Ҳуқуқӣ М. *Муруре ба таърихи адабу адабиёти имрӯзи Эрон*. – Теҳрон: Қатра, 1372.-620 с.
12. Шамисо С. *Сайри газал дар шеъри форсӣ*. – Теҳрон: Фирдавс, 1376.-320 с.
13. Шамисо С. *Сабкиносии шеър*. – Теҳрон: Фирдавс, 1374. -431 с.
14. Шикебо П. *Шеъри форсӣ аз оғоз то имрӯз*. – Теҳрон: Ҳирманд, 1373. - 463 с.

Reference Literature:

1. Asozoda Kh. *Literature of Iran in the XX-th Century*. – Dushanbe, 1997. – 272 pp.
2. *Some Actual Problems of Iranian Philology. Collection of Articles*. – Dushanbe, 1990. – 108 pp.
3. Zokirkhusayn A. *Political Literature of Iran in the Period of Revolution*. Tehran, 1377 hijra. - 794 pp.
4. Youkkhaki M. *As a Thirsty Jug*. – Tehran, 1375 hijra. – 374 pp.
5. Kadkani M. *Periodization of Persian Poetry since the Epoch of Mashruta up to Shakh;s Governance Fall*. – Tehran, 1383 hijra. – 175 pp.
6. Komissarov D. S. *Ways of Development of New and the Newest Persian Literature*. – M.: Science, 1982. – 294 pp.
7. *Collection of Seminar Researches of Islamic Revolution Literature*. – Tehran: Samt, 1373 hijra. – 658 pp.
8. Mulloakmadov M. *Lyrics by Adibulmamolik Amiri*. – Dushanbe, 1985. – 174 pp.
9. Oriyanpur Ya. *From Sabo up to Nimo*. – Tehran, 1978. – 267 pp.
10. Khojamurodov O. *Literature of Iranian Revolution Epoch*. – Dushanbe, 2002. – 66 pp.
11. Khukuki M. *Viewpoint on the History of Modern Iranian Literature*. – Tehran: Katra, 1372 hijra. – 620 pp.
12. Shamiso S. *Gazel evolution in Persian Poetry*. – Tehran: Firdaws, 1376 hijra. 320 pp.
13. Shamiso S. *Stylistics of the Poet*. – Tehran: Firdaws, 1374 hijra. – 431 pp.
14. Shikebo P. *Persian Poets since very inception up nowadays*. – Tehran: Khirmand, 1373 hijra. - 463 pp.